

Ольга ЯБЛОНСЬКА,
кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури
ВНУ імені Лесі Українки

Твори Лесі Українки в навчальних виданнях української діаспори

Проаналізовано твори Лесі Українки як навчальний матеріал у виданнях української діаспори. До аналізу залучено читанки та хрестоматію К. Кисілевського. Окреслено україноцентричну мету видань у контексті навчально-виховних завдань.

Ключові слова: твори Лесі Українки, українська діаспора, К. Кисілевський, читанка, хрестоматія, українознавство.

Olha Yablonska. Lesia Ukrainka's Works in Educational Publications of the Ukrainian Diaspora.

Lesia Ukrainka's works as educational material in the publications of the Ukrainian diaspora are analyzed in the article. Readers and K. Kysilevskyi's textbook are involved in the analysis. The Ukrainian-centered purpose of the publications in the context of educational tasks is outlined.

Keywords: Lesia Ukrainka's works, Ukrainian diaspora, K. Kysilevskyi, reader, textbook, Ukrainian studies.

Постановка питання. Актуально звучать україноцентричні акценти Олени Пчілки, виголошені в доповіді «Праця виховальна»: «Бо діти – се наш скарб, се – наша надія, се – молода Україна. Чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України – се багато залежить від виховання» [5]. Письменниця Леся Храплива у статті «Виховні проблеми у творах Лесі Українки» розмірковувала, що «творчість кожного поета чи письменника містить у собі якісь виховні елементи. І це не лише тоді, коли поет свідомо ставить собі завдання навчати чи виховувати. Навіть тоді, коли старається заперечити всяку суспільну функцію літератури, він усе ж таки бажає, щоб читачі перейняли цей його погляд, – отже, таки хоче їх виховати в цьому напрямі» [7, с. 275].

Виховний потенціал творів Олени Пчілки та Лесі Українки для дітей активно використовувався в читанках української діаспори [8].

Маємо на меті розглянути твори Лесі Українки як вміст навчальних видань української діаспори, підготовлених К. Кисілевським [2–4, 6], виокремивши не тільки дидактичні завдання, а й прагнення сформувати для читачів образ України, плекати духовні зв'язки з далекою Батьківщиною, сприяти усвідомленню потреби збереження багатства української культури.

Виклад основного матеріалу. К. Кисілевський і в диеміграційний період, і в діаспорі створив низку лінгвістичних досліджень у царині діалектології, граматики, уклав словники, проаналізував мову творів І. Котляревського, М. Шашкевича, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Франка, В. Стефаніка та ін. [1].

Наукову роботу поєднував із викладацькою: «Проф. г-зій і учител. семінарій у Станіславі (нині Івано-Франківськ, 1914–29), Львові (1929–38), Рогатині (нині Івано-Фр. обл., 1942–44); від 1937 – у Львів. пед. інституті: 1939–41 – завідувач кафедри мовознавства; водночас 1939–41 – проф. Львів. університету. Засн. і дир. Укр. таборової гімназії в Байройті (Німеччина, 1945–49), шкіл українознавства у Нью-Йорку (1949–51) і м. Ньюарк (шт. Нью-Джерсі, 1951–68). Водночас від 1945 – надзвич., від 1959 – звич. проф. УВУ (Мюнхен). Директор Філол. секції НТШ (1956)» [1]. Працюючи над читанками та хрестоматіями з українознавства, К. Кисілевський як упорядник опирався на свій досвід науковця і практика.

Очевидно, першою спробою К. Кисілевського впорядкування видання, яке б знайомило українських дітей у діаспорі з історією та культурою України, з українською літературою, була читанка з українознавства «Слово рідне» (Нью-Йорк, 1952) [6].

У передньому слові «На новій землі» наголошувалося: «Треба вчитись і змагатись з товаришами за кращі успіхи. Треба пізнавати все, що в Америці, чи на іншій вільній землі, добре, корисне, гарне.

Треба теж пам'ятати, що далеко за нами наша рідна земля, закована в тяжкі кайдани. „Бо хто Матір забуває, того Бог карає, чужі люди цураються, в хату не пускають”, – сказав наш геній Тарас Шевченко. І тому треба пильно вивчати все, що належить до українознавства, читати українські книжки та запам'ятовувати добре наші прастарі звичаї, пісні, наш обряд, треба вивчати нашу історію, географію,

природу, господарство, мистецтво, культуру, релігію, що є нам дорогоцінним скарбом.

Про все те можна вичитати теж у цій книжці.

Поважайте й цінить американську науку, але любіть і пізнавайте свою рідну!» [6, с. 3].

Виокремлені тематичні розділи читанки – «Наша Батьківщина», «Історія України», «Казковий світ України», «Розвага», «Різдвяні звичаї», «За соборну й незалежну Україну», «Тарас Шевченко – геній України», «Лихоліття на Україні», «Народна поезія в звичаях і піснях», «Іван Франко», «Праця й пильність – основи життя», «Сильна воля основою характеру людини», «Героїзм і герої» – засвідчують наскрізні виховну та пізнавальну ідеї, об'єднані патріотичною метою.

Різноманітну й тематично багату творчість Лесі Українки презентовано в декількох розділах. У «Нашій Батьківщині» – поетичні твори «Тиша морська» (з циклу «Кримські спогади») [6, с. 13–14] та «Останні квіти» [6, с. 30] (авторська назва – «Останні квітки»). Закономірно, що в розділі «Казковий світ України» вміщено текст, який за жанром є казкою: «Казка про Оха-чародія» [6, с. 54] (авторська назва – «Казка про Оха-Чудодія»). Поетичний поменник «На роковини Шевченка» [6, с. 96–97] опубліковано в розділі «Тарас Шевченко – геній України». Упорядник припустився помилки, бо назву «На роковини Шевченка» має ранній текст Лесі Українки, а наведена в читанці поезія – «На роковини». У розділі «Народна поезія в звичаях і піснях» подано твори Лесі Українки, наснажені фольклорно-міфологічними джерелами. Загальною назвою «Пісні» об'єднано в читанці дві поезії з циклу «Хвилини», написані 1901 р. в Буркуті, що на Гуцульщині: «Ой здається – не журюся...» [6, с. 117–118], «Ой піду я в бір теменький, там суха смерека...» [6, с. 118]. Уривок із драми-феєрії «Лісова пісня» названо «Пробудження весни» [6, с. 118–122]. На с. 122 вміщено портрет Лесі Українки.

Наступне видання К. Кисілевського, призначене для шкіл і курсів українознавства, – «Хрестоматія з української літератури для шкіл і курсів українознавства» (Нью-Йорк, 1962) [4]. Матеріал подано в хронологічній послідовності. У виданні помітний вплив «Історії українського письменства» С. Єфремова. Так, літературу XIX ст. презентовано в розділі «Література національного відродження», як і С. Єфремов свого часу. Крім того, матеріал про думи та про розвиток театрального мистецтва у другій половині XIX – на початку XX ст. К. Кисілевський подає за «Короткою історією українського письменства», що й зауважує упорядник у змісті видання. Також він використовує працю М. Возняка «Початки української комедії (1619–1819)», яку, до слова, 1955 р. перевидано в Нью-Йорку.

Порівняно з попереднім, видання 1962 р., очевидно, більшою мірою орієнтоване на старшу аудиторію: тут чимало наукової інформації у формі

науково-популярних текстів, виокремлено навчальні завдання.

К. Кисілевський звертається до творчості Лесі Українки у двох розділах. У першому, «Український фольклор», окрім уривка з «Лісової пісні» [4, с. 14–18], який друкувався у виданні 1952 р. в розділі «Народна поезія в звичаях і піснях», подано фольклорну розвідку «Купала на Волині» [4, с. 19–20]. Публікацію супроводжено купальськими піснями «Ой молодая молодець...» [4, с. 20], «Ой на Купала-Купалочка» [4, с. 20], «Темная нічка-петрівочка...» [4, с. 20], що увійшли до фольклорних записів Лесі Українки «Пісні з села Колодяжного» й були опубліковані разом із розвідкою в часописі «Житє і Слово» (1894. Т. 1. Кн. 2). Після уривка з «Лісової пісні» в довідці зауважено: «Феєрія – це казка; драма-феєрія – це вистава на казковім, фантастичнім тлі» [4, с. 18].

У розділі VI «Модернізм у літературі» творчість Лесі Українки презентовано і поетичними, і драматичними текстами. Зокрема, подано хрестоматійні поезії «Contra spem spero!» (у виданні – назва за початком першого рядка «Гетьте, думи!» [4, с. 168]), «Давня весна» [4, с. 168–169], «Слово, чому ти не твердая криця...» [4, с. 169], «Епілог („Хто не жив посеред бурі...”)» із циклу «З подорожньої книжки» (цикл упорядник помилково назвав збіркою) [4, с. 170].

У «Довідці» наведено окремі біографічні відомості. Упорядник наголошує: «Хоч була слабосила, та проте в її поезіях виступає сила духу. Її лірика неперевершена, її техніка віршування дорівнює поезії Франка, її думка глибока й патріотична» [4, с. 170]. «Думи й мрії» виокремлено як збірку «з виразними вже настроями й технічною блискучою формою» [4, с. 170]. У циклі «Мелодії» зауважено використання трискладової стопи анапест як свідчення поетичної майстерності (наведено текст із цього циклу «То була тиха ніч чарівниці...» [4, с. 170]). На думку К. Кисілевського, «У збірці „Відгуки” (1902) поетка досягає вершини в поезії „Талого снігу платочки сивенькії”, що належить до найславніших елегій (поезій смутку) з чотирьохстоповим дактилем (1 акцентований і 2 неакцентовані)» [4, с. 171].

Слушними є міркування про те, що найціннішою у творчості Лесі Українки є драматургія. К. Кисілевський окреслює її ідейно-тематичні особливості, починаючи від «Блакитної троянди», створеної «на зразок норвезького драматурга Ібсена» [4, с. 171]. Детальніше схарактеризовано такі твори, як «Блакитна троянда», «У пущі», «Бояриня»; уривки з цих текстів наведено в «Хрестоматії з української літератури для шкіл і курсів українознавства» [4, с. 172–188]. Виокремлено й чужий світ у драматургії письменниці: «Інші драми Лесі Українки мали за тему чужий світ, напр. добу римського царства та переслідування перших християн у драматичній поемі „Адвокат Мартіян”,

„Руфін і Прісцилла”, поневолення євреїв, греків, а врешті культ кохання в драмі „Камінний господар”, що його поетка розв’язує самостійно й окремо від інших європейських драматургів» [4, с. 172].

Завдання до текстів Лесі Українки орієнтовані на осягнення проблемно-тематичних та жанрово-стильових особливостей (із врахуванням наведеного в хрестоматії матеріалу).

Шкільна рада при Українському конгресовому комітеті Америки видала дві українські читанки, упорядковані К. Кисілевським.

1958 р. побачила світ читанка для V року [2]. У побудові видання використано поділ на тематичні рубрики, у структурі яких «Довідки й питання» виконують роль навчально-методичного матеріалу. На завершення кожного розділу передбачено «Закріплення відомостей».

У розділі II «Минуле України» подано поезію Лесі Українки «Давня весна» [2, с. 75–76]. «Довідки й питання» до тексту містять біографічні відомості та низку запитань, серед яких привертають увагу питання про вираження настрою та пейзаж у поезії. Окрім того, К. Кисілевський подає текст «Про малу дівчинку, що великою письменницею стала» [2, с. 77–78], це передрук із «Веселки», «журналу для дітей кожного віку» (1955. Ч. 2). На с. 77 – портрет Лесі Українки.

«Казку про Оха-чародія» вміщено в розділі IV «Казковий світ» [2, с. 117–118] – той самий текст Лесі Українки, що й аналогічний розділ його видання «Слово рідне» (Нью-Йорк, 1952); упорядник повторює помилку в назві.

«Українська читанка для VI року» К. Кисілевського вийшла друком 1967 р. [3]. Твори Лесі Українки презентовано в тематичних розділах «Свою Україну

любить!», «Тарас Шевченко» та «Краса народної поезії». Упорядник використав свій досвід роботи над читанкою «Слово рідне» (Нью-Йорк, 1952). За винятком поезії «Тиша морська» циклу «Кримські спогади», яку в читанці подано під назвою «Кримські спогади» (Розділ I. «Свою Україну любить!») [3, с. 10–11], всі інші твори Лесі Українки було вміщено в читанці 1952 р.

У розділі III «Тарас Шевченко» опубліковано поезію «На роковини Шевченка» [3, с. 113], помилку в назві повторено.

Розділ VIII «Краса народної поезії» містить поетичні твори Лесі Українки «Ой здається – не журюся...» [3, с. 152], «Ой піду я в бір теменький, там суха смерека...» [3, с. 152–153], названі упорядником «Пісні-коломийки» (очевидною причиною є коломийковий розмір віршів). Як і в виданні 1952 р., уривок із драми-феєрії «Лісова пісня» названо «Пробудження весни» [3, с. 153–156].

Отже, на матеріалі творчості Лесі Українки ми простежили, що читанка з українознавства «Слово рідне» (1952) слугувала основою для читанки VI року (1967). Окремі тексти з читанки 1952 р. використано в інших навчальних виданнях К. Кисілевського. Зміст і побудова його «Хрестоматії з української літератури для шкіл і курсів українознавства» (1962) орієнтовані на старшу аудиторію.

Висновки. Проаналізований вміст читанок та хрестоматії К. Кисілевського засвідчили наскрізні патріотичні засади. Важливо, що в навчальних виданнях значну увагу приділено творчості Лесі Українки. Різноманітна творчість письменниці, її фольклористична діяльність – не тільки обов’язковий навчальний матеріал, а й важливий спосіб пізнання українського світу.

Використані джерела

1. Болтівець С. І. Кисілевський Кость. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. досліджень НАН України, 2013. URL: <https://esu.com.ua/article-6591>
2. Кисілевський К. Українська читанка для V року. Нью-Йорк : Шкільна Рада при УККА, 1958. 176 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17206/file.pdf>
3. Його ж. Українська читанка для VI року. Нью-Йорк : Шкільна Рада при УККА, 1967. 208 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17205/file.pdf>
4. Його ж. Хрестоматія з української літератури для шкіл і курсів українознавства / 2-ге, доп. вид. Нью-Йорк : Шкільна Рада при Українському Конгресовому Комітеті Америки, 1962. 272 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16785/file.pdf>
5. Новаківська Л. «Молода Україна» Олени Пчілки та її погляди на проблеми дитячого читання. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20211010-moloda-ukrayina-oleni-pchilki>
6. Слово рідне : читанка з українознавства / склав Кость Кисілевський. Нью-Йорк : Видання «Учительської Громади», 1952. 168 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17256/file.pdf>
7. Храплива Леся. Виховні проблеми у творах Лесі Українки. *Ми і наші діти*. Зб. 1. Дитяча література, мистецтво, виховання. Торонто ; Нью-Йорк : Об’єднання Працівників Дитячої Літератури ім. Л. Глібова, 1965. С. 275–289. URL: <https://diasporiana.org.ua/miscellaneous/8605-mi-i-nashi-diti-zbirnik-1-dityacha-literatura-mistetstvo-vihovannya/>
8. Яблонська О. Твори Олени Пчілки та Лесі Українки в читанках української діаспори: джерелознавчий і дидактичний аспекти. *Освіта і виховання в родині Косачів. Педагогічне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасного освітнього процесу* : матеріали VIII Всеукр. Косачівських пед. читань (22 черв. 2023 р., м. Луцьк). Луцьк : Волин. ІППО, 2023. С. 164–168. URL: <http://vippp.org.ua/files/conference/—2023—1702470030933646.pdf>